Год. V. Май и Юний Книга I.

Родопски напрѣдъкъ

Двумѣсечно илюстровано списание
за
наука, обществени знания и народни умотворения.

Къмъ читателитѣ.

Всѣки, който малко много е боравилъ съ народоучни въпроси, знае, че липсата отъ заинтересованость у всички слоеве въ нашата четеща публика е голѣма. Както на ученишката скамейка, тъй и въ обществото, па и на зеленитѣ маси, намъ не е яко присърдце да четемъ и се опознаваме съ работи, що засѣгатъ знайнитѣ и незнайни български земи. Резултатътъ на тая апатия къмъ своето, бащиното и родното е, че ни единъ книжовенъ трудъ отъ такъвъ родъ неможе да посрѣщне поне печатнитѣ си разходи, независимо и отъ това обстоятелство, че се искатъ срѣдства и за самото събиране на народоучни материяли, каквито срѣдства не може да има всѣки, какъвто ентусиазъмъ и да го тика напрѣдъ. По тия главно материялни несгоди и ний се намѣрихме въ невъзможность да продължаваме по-нататъкъ безпретенциозния „Родопски напрѣдъкъ", и ако слѣдъ това наше рѣшение, ний слѣдъ четиремѣсечно прѣкжсване пакъ на ново го започваме, то това се дължи изключително на високото внимание, съ каквото скромниятъ „Родопски напрѣдъкъ" има́ рѣдкото щастие да се изненада отъ **Негово Царско Височество**, Българския Князъ.

Впрочемъ съ тая книжка за май и юний, т. г., „Родопски напрѣдъкъ" започва V-та си годишнина съ сжщата голѣмина, редъ и програма.

Годишната му цѣна си остава пакъ 4 лева у насъ и 6 лева за чужбина, заедно съ премията.

Но за да оправдае поне отъ малко това високо благоволение на Господаря, Върховниятъ Вождъ и покровитель на българската национална култура и мисъль, „Родопски напрѣдъкъ“ за напрѣдъ разширява досегашния си обсегъ да борави само съ Родопскитѣ покраини. Народоучни, географски, исторически и др. п. материяли ще се помѣстватъ и изъ всички други покраини въ Одринско, който български край, ако и тъй близъкъ при насъ да е, той и днесъ си е terra incognita за всички ни.

Въ тоя случай ний се надѣваме на всички просвѣтени сили изъ Одринско за постигане тая ни цѣль.

На всѣки народоученъ трудъ, слѣдъ одобрението му отъ редакцията и споредъ важностьта му, ще се плаща и прилично възнаграждение на автора му.

Пловдивъ, 15/V 1907 година.

Редакцията.

Дребни езикови бѣлѣжки отъ единъ непознатъ до сега Родопски говоръ.

Още прѣди 1890 година азъ имахъ еднъжъ случай да мина прѣзъ Кетенлъшкитѣ помашки колибаци, разпръснати въ единъ отъ южнитѣ Родопски склонове, именуванъ *Карааланъ,* а въ турскитѣ карти Караоланъ тепе. Тоя склонъ дѣли водитѣ на Шеинската отъ Скечанската рѣки, лѣжи на истокъ отъ Скеча и се спуща въ Бѣломорската равнина срѣщо Буру-гьолъ. Прѣзъ него минава прѣкиятъ пѫть отъ вѫтрѣшностьта на Родопитѣ за Буру-гьоль и пристанището Порто-Логось. Най-високиятъ връхъ отъ тоя доста разтлатъ склонъ се казва *Исеинъ-гедикъ,* покритъ цѣлиничъкъ съ буйна дѫбова и букова гора. Тукъ се намиратъ и грамади камъни и остатъци отъ едноврѣмешни зидове, което показва, че тоя пѫть е ималъ извѣстно значение и въ древнитѣ врѣмена. Населението казва на развалинитѣ *кал'ъта.* По цѣлиятъ склонъ изъ рътлинитѣ и хлътнатитѣ мѣста сѫ разпръснати много махалчинки — колибаци, чисти помаци, отъ които поголѣмички сѫ слѣднитѣ: *Кетенлѝкъ* 80

кѫщи, най-голѣмото отъ всичкитѣ села; *Стàро село* 60 кѫщи, *Сугужé-дере* 30 кѫщи, *Ханъ-махала* 10 кѫщи, *Каражѐ[а]те[а]* 10 кѫщи, *Аликѐте[а]* 5 кѫщи, *Вирдѐ[а]тъ* 15 кѫщи, *Исейнъ-гедикъ* 15 кѫщи, *Сѫужекъ* 60 кѫщи (двѣ махали), *Бу̀залатъ* 10 кѫщи, *Канлѫ-бийотъ* 6 кѫщи *Дун'ó* 20 кѫщи, *Кѝйдстере* 8 кѫщи, *Лѫпухътъ* 10 кѫщи, и др. По-отстрана отъ Кетенлъкъ въ площитѣ на планината сѫ по-голѣмичкитѣ села *Укмàнъ-ери* около 100 кѫщи и *Сѣнѝково* повече отъ 60 кѫщи. Едни отъ споминатитѣ махалчини спадатъ въ Сѣниковската община (турска административна единица — *джумаетъ*), други въ Укманъ-ерската, а трети въ Кетенлъшката. Понеже дѫбовитѣ гори изобилватъ, то главниятъ поминъкъ на покраината е развъждането въ достатъчно количество кози, слѣдъ това дребно планинско земледѣлие и обработване на тютюнь, дѣто се може и дѣто почвенитѣ условия помагатъ. Покраината, както и цѣлитѣ Южни и Срѣдни Родопи, изобилва и съ разни видове овощни дървета, а нѣкѫдѣ изъ нискитѣ мѣста и долини и лозя. Помашкото население тукъ е много добродушно и съобщително и между другитѣ старинни обичаи пази и тоя на Нова година и Коледа. Малкитѣ помачета и помакинчета съ кошнички на рѫце *коледуватъ* и *сурвакатъ* въ тия дни, и съсѣдитѣ и роднинитѣ имъ ги даряватъ съ сушени плодове и орѣхи.

При заминаването си азъ имàхъ случай да срѣщна помаци отъ тия селчинки, собствено отъ с. Кетенлъкъ, и ми направи впечатление тѣхниятъ говоръ и нѣкои думи, които си и записахъ. Азъ не смѣехъ до сега да съобщавамъ нищо за тоя говоръ, защото при такива мигновени случаи е невъзможно и най-опитниятъ наблюдатель пѫтникъ да вникне въ всичкитѣ му свойщини и се ориентира въ тѣхъ, като се ласкаехъ съ надеждата. че все ще ми се удаде новъ случай, ако не втори пѫть да мина прѣзъ тия мѣста, то поне да се срѣщна съ хора отъ тѣхъ. Години минаха отъ тогава, а моето желание, за жалость, не се сбѫдваше.[1] Миналата година обаче прѣзъ мѣсецъ августъ

1) Нѣкои отъ тѣзи думи и изрази прѣди двѣ три години съобщихъ на нашитѣ уважаеми професори—филолози г. г. Цоневъ и Милетичъ.

единъ четвъртъченъ денъ въ Станимашкия панаиръ азъ случайно срѣщнахъ двама помака отъ Кетенлъкъ, дошли прѣзъ Кърджали да си купуватъ малки муленца—супй.(1) За досущъ малкото врѣме, което споменатитѣ помаци имаха, азъ се помжчихъ да поведа разговоръ, макаръ че моята срѣща съ тѣхъ — човѣкъ не ни търговецъ, ни джамбазинъ на мулета—и да ги нѣкакъ смущаваше, дори и плашеше, за което тѣ горкитѣ имаха пълно основание по много причини, които не е тукъ мѣстото да посочвамъ. Както и да е, нѣкои отъ по-рано записанитѣ ми думи на ново чухъ отъ тѣхъ, като сполучихъ да си запиша и още нѣколко нови, но пакъ далечъ не достатъчни за една пълна и по-обстойна характеристика за единъ какъвъ и да е говоръ, още повече като тоя що чухъ, който, ако и да има общитѣ свойства на Родопскитѣ говори, все има и една своя твърдѣ интересна типичность. Поради това азъ и сега се въздържамъ да правя понататъшни бѣлѣжки върху Кетенлъшкия говоръ, който ми направи особено впечатление и лишенъ пжть затвърди убѣждението ми, че широкитѣ и скрити изъ Родопитѣ кжтове сигурно единъ день ще има да изненадатъ науката съ нѣкои непознати за сега езикови свойщини. Малкитѣ бѣлѣжки, които мисля, че ще послужатъ на тия компетентни учени, що теоритично се занимаватъ се езикови изслѣдвания както у насъ, тъй и въ чужбина, се отнасятъ до една характерна и твърдѣ интересна фонетично-морфологична особица, която азъ забѣлѣзахъ въ Кетенлъшкия говоръ. Да ли тая особица сжществува и въ други помашки села и покраини изъ непознатитѣ още много Родопски краища, не мога да зная тоя часъ. Ще трѣбва да се чака щастливъ случай за това въ бждеще.

Който е ималъ възможность да чува говорътъ на помаци изъ вжтрѣшностьта на Родопитѣ, прѣдимно

1) Обработването на тютюньтъ въ Родопитѣ изисква да се кара вода за поливането му въ стръмнитѣ и безводни мѣста, а тая работа може да върши само мулето. Поради това тоя товаренъ добитъкъ особено много се цѣни въ тия мѣста, и износътъ на нашитѣ изъ България мулета изключително е за тия покраини. Всѣка година въ Чирпанския и Станимашкия панаири идватъ хора купувачи отъ тамъ.

отъ Скечанско, Дарждерско и донѣкждѣ и отъ Ахж-челебийско, е забѣлѣзалъ, че помацитѣ отъ тия мѣста нѣкакъ си бавно, проточено и по-ясно изговарятъ думитѣ, а тая проточеность дава при пръвъ погледъ нюанси, като че ли гласнитѣ се чуватъ удължени. Такава именно удълженость, тъй да се изкажа, азъ чухъ отъ Кетенлъшкитѣ помаци и то въ най-ясенъ видъ. Но важното не е това; азъ забѣлѣзахъ и тукъ[1] едно изобилие на звукътъ *а* и отгорѣ на това и едно пълногласие: вмѣтане на звукътъ *а*, нѣкждѣ и *е*^{а} между групи отъ двѣ и три съгласни въ цѣлиятъ съставъ на думи а особено първитѣ слогове, дѣто се срѣщатъ такива групи. Ето какви думи имамъ за сега записани съ такова пълногласие отъ моитѣ Кетенлъшки помаци: *барат'е*^{а}, братия; *бара̀два*, брадва, *бара̀в'е*^{а}, бравъ—и, събир. форма вмѣсто главъ. *Пет' бра̀ва закла̀ха*, т.е. петь главъ (овци, кози, ярета и пр.) заколиха. *Варатѐну*, вретено; *въ*^{а}*ле*^{а}*ка*, вълкъ; *въ*^{а}*гале*^{а}, вжгле (вжглища); *варѝт'че*^{а}*ка*, врит' врут' отъ всичко; *въ*^{а}*ре*^{а}*ше*^{а}, връше събир. отъ връхъ, горнитѣ клоне на дърветата; *ве*^{а}*дарѝца*, вѣдрица, вѣдро; *г.ръ-бе*^{а}, гробе; *гала̀дну*, гладно; *ганѐ*^{а}*зду*, гнѣздо; *дъ*^{а}*ране*^{а}, отъ дърне — буци пръсть съ трѣвата и коренитѣ ѝ, чимове отъ ливада; *же*^{а}*рѐ*^{а}*бе*^{а}, ждребе, малко конче или муле; *карѐме*^{а}*н*, кремень; *кара̀йшник*, крайщникъ, кжсъ отъ краищата на хлѣбъ; *калѐ*^{а}*ще*^{а}, клѣщи; *карӯше*^{а}, круша; *какина́* и *каке*^{а}*на̀*, отъ помашкото и рупското какна̀, кина̀ и ке^{а}на̀ (колко, какво); *кала̀ти*, клати, люшка; *кани̇̀га*^{а} и *ке*^{а}*нига*, книга; *мале*^{а}*ка*, млѣко; *мара̀в'е*^{а}, мраве, мравки; *паръ*^{а}*'теа̀*, пржте; *паръ*^{а}*чка*, пржчка; *пар*^{а}*п'ъ*^{а}*на*, прѣпъна се, спъна се; *парѐлу*, прело, прежда; *паре*^{а}*сти̇̀ву*, пръстено отъ пръсть; *палѐте*^{а}*ну*, плетено; *палѐ*^{а}*ва*, плѣва; *пали̇̀тка*, плитко, *пароле*^{а}*т'е*^{а}, пролѣть, пролѣтесъ; *пуше*^{а}*тина̀к*, пущинакъ; *паре*^{а}*ва̀ле*^{а}, прѣваля; *расче*^{а}*ве*^{а}*ти̇̀*, разцвѣти; *сарѐ*^{а}*да*, срѣда; *сарѐбру*, сребро; *сатари̇̀же*^{а}*ну*, стрижено; *сатарѐ*^{а}*ла*, стрѣла; *таръ*^{а}*ска*, треска; *тарѐ*^{а}*ва*, трѣва; *таръ*^{а}*н*, трънъ; *тара̀хана*, трахана; *тари̇̀ дъ*^{а}*не*^{а}, три деня; *халѐ*^{а}*ба*, хлѣбъ; *хал'ъ*^{а}*нза*, хленчи; *агарѐбе*^{а}, огребе; *е*^{а}*загъре*^{а}, отгорѣ.

---

1) Въ миналогодишнитѣ книжки на „Родопски напрѣдъкъ" интересующиятъ читатель ще намѣри бѣлѣжкитѣ ми относно прѣгласътъ на неударено *о* въ *а* въ нѣкои Ахж-челебийски помашки села.

Думитѣ *вδ^{а}ле^{а}к*, вълкъ; *вδ^{а}гале^{а}*, вжгле; *каке^{а}нá*, колко или какво; *парѣлу, ке^{а}нúга*, *дδ^{а}ране^{а}*, *пуше^{а}тинàк*, *саре́^{а}да* и още нѣкои тѣмъ подобни се срѣщатъ и въ Ахж-челебийскитѣ помаци, а *чувѐат*, *разчуве^{а}тú* и *жуве^{а}зда* се изговаря и въ нѣкои Рупчоски български села (Орѣхово напр.), а това ме навежда на мисъльта, да ли пълногласието не е било старинна особица въ Родопскитѣ говори, която особица е оцѣлѣла днесъ само въ Кетенлъшката покраина, па е възможно да я има и въ други помашки села въ южнитѣ склонове, които и въ други отношения се явяватъ най-архаичната езикова и битова область въ Родопитѣ.

Освѣнъ горнитѣ бѣлѣжки направи ми впечатление още и сложностьта на нѣкои мѣстоименни форми и нарѣчия, особено тѣзи за показъ, каквито сж слѣднитѣ: *намузѝкана*, *тамузѝкана*, *самузѝкана*, вмѣсто томува, ономува; *тагàзинана*, *се^{а}гàзикана*, *нагàзикана*, вмѣсто тогава, сега, на онова врѣме; *тузѝкана*, *сузѝкани*, *нузѝкана* вмѣсто тукъ, тамъ, тоя тукъ, оня тамъ; *тазѝкана*, *навѝкана*, *сазѝкана* вмѣсто тая, оная и други п. Изобщо мѣстоименнитѣ форми въ Родопитѣ прѣдставятъ една голѣма пъстрота, каквато би можла да бжде прѣдметъ за отдѣлни бѣлѣжки.

Откъмъ морфологична и лексикална страна азъ ще дамъ за сега и тѣзи си записани по-интересни думи и изрази, които съмъ чулъ изъ Кетенлъшкия говоръ: *ж'δ^{а}ту*, дѣто; *де^{а}канѝка*, тояга; *ж'δ^{а}ту си има де^{а}канѝка*, дѣто, или който си има тояга; *алѐй гу*, вижъ го. Тоя глаголъ въ повел. форма се употрѣбява и отъ Ахж-челебийскитѣ помаци. *Сахδ^{а}н'*, въ Ахж-челебийско *сахàн*—мѣденъ сждъ за ястие. Срѣща се и въ Тъмрешко, Чокуръ-кьой и Гюндюзица, помашки села отсамъ въ севѣрнитѣ склонове. *Гδ^{а}рам*, джбъ; *ж'δ^{а}нки*, единъ родъ сливи; *варѝл'ница*, веруга за огъньтъ; *дѝвуту*, свине; *бирж'δ^{а}*, грахъ; *пош*, идешъ; *какинá е^{а} нарàлу*, колко е пораснало; *е^{а}с ли ти мартвàка*, ядвашъ ли просѣникъ (царевиченъ качамакъ, мамалига); *пис ли ти вудо^{а}*, пивашъ ли вода.

Пловдивъ, 1907 година.

Ст. Н. Шишковъ.